

Izvorni znanstveni rad

UDK: 94(497.5-37Dubrovnik)“1914“

DOI: <http://doi.org/10.21857/90836cdqly>

Primljeno: 1.5.2016.

MOBILIZACIJA LJUDI, KONJA, STOKE I PRIJEVOZNIH SREDSTAVA U DUBROVAČKOM KOTARU 1914.*

TADO ORŠOLIĆ I DINO NEKIĆ

SAŽETAK: Prilikom proglašenja ratnog stanja vršila se opća mobilizacija ne samo vojske i vojnih obveznika, nego i onoga bez čega vojska također nije mogla: prijevoznih sredstava, hrane i pomoćnih snaga. Vrela o ovakvoj vrsti mobilizacije u Dalmaciji u Prvom svjetskom ratu su rijetka. U radu su konzultirani arhivski izvori iz Državnog arhiva u Zadru, fond *Tajni spisi c. k. Dalmatinskog Namjesništva (1814-1918)*. Gradivo navedenog fonda pohranjeno je u četiri kutije i najviše se odnosi na mobilizaciju pripadnika pomoćnih snaga narodnog ustanka, dobrovoljaca, konja, stoke i prijevoznih sredstava u dubrovačkom kotaru tijekom 1914. Analizom spisa autori su utvrdili kako se mobiliziralo u općinama dubrovačkog kotara. Na isti način se prema vojnom zakonu Dvojne Monarhije mobiliziralo i u drugim austrijskim pokrajinama. Uočava se važnost neophodnih sredstava bez kojih vojska nije mogla djelovati. U mobilizaciji pripadnika narodnog ustanka, dobrovoljaca, konja, stoke, klaone marve i prijevoznih sredstava primjetna je krajnja disciplina civilnih kotarskih i općinskih vlasti u obavljanju zadataka koje su nalagale vojne vlasti. Na temelju analize arhivskih izvora primjećujemo razne društvene i gospodarske osobitosti dubrovačkog kotara neposredno uoči Prvog svjetskog rata, s obzirom na broj motornih vozila, konja, stoke i raznih prijevoznih sredstava u pojedinim općinama.

Ključne riječi: dubrovački kotar, 1914, mobilizacija, Prvi svjetski rat

Keywords: District of Dubrovnik, 1914, mobilisation, World War I

---

* Ovaj je rad sufinancirala Hrvatska zaklada za znanost projektom broj 3675 (naziv projekta: Vojnički život i slike ratnika u hrvatskom pograničju od 16. stoljeća do 1918).

Tado Oršolić, viši znanstveni suradnik u Zavodu za povijesne znanosti HAZU u Zadru.
Adresa: Obala kneza Trpimira 8, 23000 Zadar. E-mail: taorsolic@gmail.com

Dino Nekić, doktorant na studiju Jadran - poveznica među kontinentima Sveučilišta u Zadru.
Adresa: Novljanski put 6, Završje, 34322 Brestovac. E-mail: dino.nekic87@gmail.com

---

Uvod

U Državnom arhivu u Zadru sačuvane su četiri kutije arhivskog gradiva u fondu pod nazivom *Tajni spisi c. k. Dalmatinskog Namjesništva (1814-1918)*. U njima se nalaze spisi koji se odnose na mobilizaciju u dubrovačkom kotaru 1913-14. godine. Općenito su ovakvi izvori rijetkost, barem u državnim arhivima u Dalmaciji, jer je arhivsko gradivo o mobilizaciji i vojsci u Prvom svjetskom ratu koje se odnosi na Dalmaciju vrlo oskudno. Na temelju sačuvanih arhivskih izvora možemo reći da primjer dubrovačkog kotara pokazuje na koji se način evidentiralo ljude, konje, stoku i prijevozna sredstva, kao i mobiliziralo ih za vojne potrebe u austrijskoj pokrajini Dalmaciji početkom Prvog svjetskog rata. Sustav mobilizacije bio je jedinstveni sustav koji se primjenjivao u skladu s vojnim odredbama i u drugim pokrajinama Monarhije. Prema tome, navedeni model mobilizacije koji je primjenjivan u dubrovačkom kotaru jednako tako je važio i u ostalim pokrajinama Monarhije. Austro-Ugarska Monarhija imala je izvanredno precizan sustav evidencije, mobilizacije i novačenja u vojsku, koji je nakon osnivanja Dvojne Monarhije 1867. i uvođenja opće vojne obveze gotovo besprijekorno provođen u skladu s odredbama vojnog zakona.

Dvojna Monarhija je bila podijeljena na 16 vojno-teritorijalnih područja (zbornih područja). Svako područje je zatim bilo podijeljeno na kotare novačenja (stavne kotare) koji nisu bili u teritorijalnoj kompatibilnosti s političkim kotarima. Sustav popisivanja sposobnih za novačenja djelovao je tako da su općinske vlasti u suradnji sa župnim uredima morale dostavljati u ured kotarskog poglavarstva podatke o rođenima, i to onih godišta koji su bili obvezni na vojnu službu. Nakon toga su podaci dostavljani kotarima za popunu (*Ergänzungsbezirk*), te je povjerenstvo za novačenje vršilo novačenje prema mobilizacijskom planu ili prema zahtjevima postrojbi. Na isti način se popisivalo i evidentiralo za potrebe vojske konje, stoku i prijevozna sredstva, brodove i eventualno motorna vozila. Uz liste za novačenje u redovnu vojsku, općinske su vlasti kod mobilizacije bile dužne dostaviti kotarskim uredima podatke i evidencijske liste za popunu radne snage, kao i drugih zanimanja potrebnih u vojnim formacijama linijske vojske, domobranstva i narodnog ustanka.¹ Vojna ili mješovita vojno-civilna povjerenstva su, uvidom u evidencijske mobilizacijske knjige, zatim vršila mobilizaciju.

---

¹ *Tajni spisi c. k. Dalmatinskog Namjesništva (1814-1918)* (dalje: *TSDN*), sv. 579, br. 341/mob., Iskaznica, Državni arhiv u Zadru (dalje: *DAZD*).

O formi mobilizacije i različitim mobilizacijskim odredbama

Prvi svjetski rat započeo je objavom rata (diplomatskom notom) koju je Austro-Ugarska Monarhija uručila Kraljevini Srbiji 28. srpnja 1914. Kotarsko Poglavarstvo u Dubrovniku također u svom službenom dopisu piše Namjesništvu u Zadru da je primilo brzojav u vezi proglašenja opće mobilizacije te potvrđuje da je prvi dan mobilizacije 28. srpnja 1914.² Međutim, sama mobilizacija austrougarske vojske i aktivna priprema za rat započela je tri dana prije objave rata Srbiji, kada je pod oružje stavljeno dvije četvrtine ukupnih oružanih snaga Austro-Ugarske.³ Pokrajina Dalmacija je pripadala 16. zbornom području, a glavno zapovjedništvo nalazilo se u Dubrovniku. Iz Dalmacije su tijekom Prvog svjetskog rata mobilizirane sljedeće postrojbe: carsko-kraljevska pješačka pukovnija br. 22 Graf Lacy (*K. k. Infanterieregiment Graf von Lacy Nr. 22*), carsko-kraljevska domobranska pješačka pukovnija Zadar br. 23 (*K. k. Landwehrinteriereregiment Zara Nr. 23*) i carsko-kraljevska domobranska pješačka pukovnija Gruž br. 37. (*K. k. Landwehrinteriereregiment Gravoza Nr. 37*).⁴ Od svibnja 1917. domobranske pukovnije su službeno preimeno-vane u streljačke pukovnije (*Schützenregiment*). Tako se u ratnom dnevniku domobranske pješačke pukovnije br. 23. od 30/31. svibnja 1917. ova pukovnija navodi kao *K. k. Schützenregiment Nr. 23*, dakle, carsko-kraljevska streljačka pukovnija br. 23.⁵ Uz ove pukovnije, ustrojene su i mobilizirane dvije pukovnije narodnog ustanka, i to 23. sjeverno-dalmatinska pukovnija i 37. južno-dalmatinska pukovnija, a novačile su se iz istih kotareva kao i domobranske pukovnije. Za 23. pukovnju to su kotarevi od Zadra do Metkovića, obuhvaćajući i otoke, a za 37. pukovnju to su kotarevi od Metkovića do Budve. Međutim, mnogi iz kotareva novačenja koji su novačeni u 23. pukovnju očito su radi potrebe popune bili premješteni ili odmah unovačeni u 37. pukovnju. To je vidljivo iz popisa poginulih i ranjenih pripadnika 37. pukovnije kako narodnog ustanka, tako i domobranstva.⁶ Kasnije su i pukovnije narodnog

² TSDN, sv. 581, br. 289/mob.

³ Gustav von Hubka, *Geschichte des k. und k. Infanterieregiments Graf von Lacy Nr. 22 vom Jahre 1902 bis zu seiner Auflösung*, Erster Band. Wien, 1938: 23-24 (kopija rukopisa).

⁴ Slavko Pavičić, *Jugozapadno (talijansko) ratište u Prvom svjetskom ratu*. Zagreb, 1944: 293-304.

⁵ 23. regimenta, kolut 2., *Tagebuch 10tes Heft vom 15/2 1916 - 27/7 1917*, str. 1027 (dsc 0532), DAZD; S. Pavičić, *Jugozapadno (talijansko) ratište u Prvom svjetskom ratu*: 298.

⁶ *Smotra dalmatinska*, br. 3, 9. siječnja 1915. Ovdje se npr. navodi Marijan Duka iz Trogira, rođen 1878, kao pješadinac pripadnik 37. pukovnije narodnog ustanka (satnija 3), koji je umro od srdoblje u bolnici u Herceg-Novom, gdje je i sahranjen, i Stjepan (Ivanov) Buljević, pješak pukovnije narodnog ustanka br. 37 (satnija 6), rođen 1879. u Omišu. Također u *Smotra dalmatinska* (br. 4, 13. siječnja 1915) navodi se kako su i u južno-dalmatinsku 37. domobransku pješačku pukovnju novačeni vojnici iz Šibenika, Tijesnog, Muća, Starog Grada (Hvar) itd.

ustanka (vjerojatno kad i domobranske pukovnije, u svibnju 1917) dobile naziv streljačka pukovnija narodnog ustanka. Obje pukovnije su ostale na balkanskom bojištu do kraja rata, prvo na srpskom, a kasnije na albanskom bojištu, odakle su se povukle u jesen 1918, nakon sloma tzv. makedonske fronte.⁷

U spomenutim izvorima nema informacija o redovnom novačenju u neke od vojnih rodova u postrojbe linijske vojske, domobranstva ili narodnog ustanka. Prvenstveno je riječ o mobilizaciji neraspoređenih u navedene postrojbe, kao i o pomoćnim pratećim snagama. Uglavnom su to dobrovoljci i radnici iz narodnog ustanka, mobilizirani u spomenute postrojbe, ali također i za potrebe ostalih postrojbi koje su se nalazile u Dalmaciji, odnosno na dubrovačkom području, kao npr. 47. pješačka divizija.⁸ Osim redovnog sastava različitih rodova, vojska je zahtijevala i potrebovala različite profile radnika i zanatlija koji su bili neophodni. Oni su obično radili u pozadini i ulazili su u formacije logističke potpore, ali nerijetko su, kao primjerice kopači i goniči konja i volova, bili izloženi i neprijateljskoj vatri, pogotovo topništvu. Temeljem spisa za mobilizaciju iz dubrovačkog kotara utvrđujemo, ne ubrajajući pritom linijsku vojsku, domobranstvo i mornaricu, da su postojale dvije kategorije za mobilizaciju u vojsku: dobrovoljci koji nisu podlijegali vojnoj obvezi i vojni obveznici narodnog ustanka. Dobrovoljci i vojni obveznici narodnog ustanka određivani su za razne poslove i s različitim zanimanjima: mesari, pekari (slastičari), krojači, postolari, bravari, bačvari, stolari (drvodjelci), goniči, bremenari (nosai), drvosječe, obični nadničari, kopači, zidari, kovači, klesari, kalafati, brijači. Prema popisu, tu su ulazili muškarci različite dobi, od 19 (rođeni 1895) do 42 (rođeni 1872) godine života. Međutim, u kategoriji dobrovoljaca nalazimo i starija godišta, preko 50 godina života, a zabilježen je jedan slučaj od 70 godina života.⁹ Inače, prema vojnom zakonu Austro-Ugarske Monarhije,

---

⁷ S. Pavičić, *Jugozapadno (talijansko) ratište u Prvom svjetskom ratu*: 296, 300.

⁸ *TSDN*, sv. 579, br. 155/mob.

⁹ *TSDN*, sv. 581, *Arbeiterdetailrepartition über die um Mobilisierungsfälle beizustellend Landssturmpflichtigen Arbeiter (Politische Bezirk Ragusa)* i sv. 579, br. 341/mob., Iskaznica. U potonjem spisu se nalazi popis dobrovoljnih radnika iz devet općina dubrovačkog kotara koji bi se u slučaju mobilizacije mogli pozvati za potrebe vojske. U kategoriju dobrovoljnih radnika ulazili su oni koji nisu bili obvezni na bilo koji oblik vojne obveze, uključujući i narodni ustanak. U ovoj kategoriji su osobe starije od 50 ili 60 godina, uz spomenuti slučaj od 70 godina života: težak Juraj (Gjuro) Sambrailo (rođen 1845) iz općine Lopud. Nije jasno što bi jedan sedamdesetogodišnjak uopće mogao raditi u vojsci, ali eto, bio je zabilježen u evidenciji kao dobrovoljni radnik u slučaju mobilizacije, te vjerojatno nije brisan iz evidencije sve do samog trenutka mobilizacije.

najkasnija životna dob do koje su pojedinci mogli biti unovačeni u vojsku bila je do 42 godine života, i to u formacijama zemaljskog ili narodnog ustanka (*Landsturm*).¹⁰

Iako je vojska bila opremljena potrebnom opremom, odjećom i obućom, ipak nije bilo dostatno potrebnog, osobito za mobilizirane u narodni ustanak, pa je Namjesništvo u Zadru objavilo proglas u kojemu se navodi da oni kod mobilizacije zimi uzmu sa sobom udobne čizme i toplu odjeću, rukavice i kapu za snijeg, te dobar vuneni pokrivač koji nije teži od 1,5 kg. Ti su predmeti ostali u vlasništvu momčadi, za što je, nakon procjene, trebala biti dodijeljena novčana naknada.¹¹ Također, u slučaju mobilizacije svaki je pojedinac trebao dobiti sljedovanje konzervirane hrane koja mu je trebalo dostajati do dolaska u postrojbu u koju je upućen. Tom prigodom je upućen dopis općinskim načelnicima, a odnosi se na opskrbu hranom u slučaju odlaska u rat neaktivne momčadi i one narodnog ustanka. Napominje se da su kutije s konzerviranim mesom namijenjene za putovanje vojnika koji idu pod barjak, s tim da se prvi dan ne broji, te da se jednom konzervom imaju opskrbiti vojnici koji putuju više od jednog dana. Prema podacima za svaku općinu, u dubrovačkom kotaru je dodijeljen određeni broj kutija konzervi, i to: Cavtat 60 kutija, Orašac 9, Šipan 2, Lopud 2, Slano 11, Ston 50, Babino Polje 14, Dubrovnik 50, Rijeka dubrovačka 10.¹²

Za pravovaljane informacije i dostavljanje službenih mobilizacijskih dopisa do odredišta tijekom rata su bili određeni posebni kuriri ili glasnici. Njih je trebalo osigurati i kotorsko poglavarstvo u Dubrovniku za područje svog kotara. Prema ranije utvrđenim mobilizacijskim odredbama, poglavarstvo u Dubrovniku odredilo je glasnike za dostavljanje spisa mobilizacije općinama izvan Dubrovnika uz izvjesnu naknadu. U ovom slučaju određena su četiri glasnika i njihovi zamjenici, označavajući ih kao glasnike I, I/a, II, II/a, III, III/a, IV, IV/a, V. Njihova imena i relacije (kopnenim i morskim putem) kojih su se morali pridržavati navedeni su u tablici ispod.

---

¹⁰ Tado Oršolić, *Vojna Dalmacija u 19. stoljeću: vojska, teritorijalne snage, žandarmerija (1797.-1914.)*. Zadar: Sveučilište u Zadru, 2013: 221; Svim c. k. kotarskim poglavarstvima u Pokrajini (25. siječnja 1914, Zadar), sv. 579, Pr. br. 133, DAZD.

¹¹ TSDN, sv. 579, br. 65/mob.

¹² TSDN, sv. 581, br. 1378/res.

Tablica 1. Popis glasnika i njihova puta kretanja u dubrovačkom kotaru 1914. godine.¹³

Prezime i ime, mjesto, zanimanje	Broj glasnika	Početno odredište	Usputna odredišta	Odredište	Udaljenost odredišta u <i>km i h</i>
Stjepović Ivo, Dubrovnik, kočijaš Dominić Pavo, Dubrovnik, kočijaš	I I/a	Dubrovnik	Dubrovnik Obod Zvekovića	Cavtat	Cavtat 19 km vozilom 2 h brodom 1 h
Bradarić Ivan, Dubrovnik, kočijaš Bogdan Vido, Dubrovnik, kočijaš	II II/a	Dubrovnik	Dubrovnik Batahovina Mirinovo Rijeka Zaton Orašac	Rijeka (Mokošica) Orašac	Rijeka 12 km Orašac
Stjepović Mato, Dubrovnik, kočijaš Penjak Petar, Dubrovnik, kočijaš	III III/a	Dubrovnik	Parobrodom do Slanog i Stona. Vozilom Gruž, Batahovina, Mirinovo, Orašac, Slano, Ston. Od Stona brodom do Mljeta. Od luke Sobra do Babinog Polja pješice.	Slano Ston Mljet	Slano 30,5 km Ston 55 km Vozilom 9h i 30 min
Barozovok Paul, Gruž, vozač barke Krepelj Miše, Dubrovnik, vozač barke	IV IV/a	Gruž	Gruž Lopud Sudurađ Luka Šipanska	Lopud Šipan	Lopud 18 km Šipan 30 km s barkom 3h i 40 min od Lopuda do Sudurđa 30 min, te pješice do Luke Šipanske 1h
Uredovni poslužnik	V		Općinski ured u Dubrovniku	Dubrovnik	

Svaki glasnik i kočijaš je dobio naputak kojega se morao strogo držati i osobno je potpisivao zapisnik (izjavu) u kojemu se obvezuje da će primiti

¹³ TSDN, sv. 581, Preglednica glasnika i puta kojeg se za uručenje Mob. paketa pojedini ulaci moraju tačno pridržavati.

službu glasnika za dostavljanje mobilizacijskih dopisa.¹⁴ U napatku piše da, čim glasnik dođe u njemu određenu općinu, neka preda upute o mobilizaciji i narodnom ustanku načelniku, dopredsjedniku ili općinskom tajniku. Ako potonji nisu dostupni, mora ih se pozvati i obavijestiti da je stigao glasnik mobilizacije. Glasnik je, osim omota mobilizacije, nosio i popis tiskanica i dostavnicu, koje je imao dati na potpis onome tko je omote primio i naznačiti vrijeme primitka. Popis tiskanica ostajao bi u općinskom uredu, dok je glasnik potpisanu dostavnicu odmah nakon uručjenja omota vratio u Dubrovnik. U slučaju da je glasnik putem obolio, u najbližoj općini, uz pomoć općinskog načelnika, zamijenio bi ga pouzdani novi glasnik, koji bi preuzeo sve omote i upute oboljela glasnika. Kod nepovoljnih prilika na putovima ili loših vremenskih uvjeta i kod putovanja noću glasnik je mogao od načelnika zatražiti pratioca.¹⁵ Poglavarstvo je za glasnike osiguravalo prijevozna sredstva od privatnih osoba, za što im je bilo plaćeno čim bi se glasnik vratio. Time su se kapetani Frano Goll i Stjepan Vidoević obvezali staviti svoj parobrod "Ida", odnosno motornu lađu na raspolaganje glasnicima, vozačima barke Paulu Barozovoku iz Gruža i Mišu Krepelju iz Dubrovnika, ako u slučaju lošeg vremena ne bi mogli običnom lađom otploviti prema Lopudu i Šipanu. Za glasnike kočijaše Mata Stjepovića iz Dubrovnika i Petra Penjaka iz Dubrovnika pribavili su jahaćeg konja od Ante Knežića, kako bi što prije nastavili put od Slanoga do Stona. U slučaju da su glasnici u Stonu morali čekati dugo na parobrod za Mljet, Vlaho Bača i Miho Lapačina obvezali su se dati svoje barke na vesla.¹⁶

Dio vojno sposobnih mogao je biti mobiliziran za potrebe općinskih poslova. Čini se da su neke općinske vlasti to zlorabile, pa ih je tako narod iz općine Ston optuživao za nepotizam. U jednom spisu upućenom kotarskom poglavarstvu u Dubrovniku narod se žali da su pojedinci za vrijeme proglašenja mobilizacije zapošljavani u općinskom uredu da izbjegnu vojnu službu, iako je za to bilo sposobnijih. U dopisu se navodi da to nije dobro i napominje se da može doći do otvorenog nezadovoljstva i pobune naroda.¹⁷

Jedna od osnovnih odredaba u slučaju objave rata odnosila se na ograničavanje posjeda bilo koje vrste vatrenog oružja, pa i za one koji su imali dozvolu za korištenje oružja i pravo na njegovu uporabu (poput pripadnika seoskih ili

¹⁴ *TSDN*, sv. 581, Zapisnici sastavljeni s pojedinim glasnicima glede uručenje paketa općinama.

¹⁵ *TSDN*, sv. 581, Naputak za glasnike.

¹⁶ *TSDN*, sv. 581, Mobilizacija. Prilog Bot - 4a.

¹⁷ *TSDN*, sv. 581, br. 36/ res.

poljskih straža, lovaca i drugi). O tome nam govori dopis upućen općinama u dubrovačkom kotaru, u kojem se navodi da su stanovnici općina kod proglašenja opće mobilizacije primorani predati oružje koje će biti pohranjeno i zaključano u općinskim zgradama. Međutim, načelnik općine Šipan je, zbog pojave štetočine čagalja, zatražio od kotarskog poglavarstva u Dubrovniku da se arambašama (seoske straže) i poljskim noćnim stražarima vrati oružje kako bi mogli obraniti poljske proizvode, osobito vinograde.¹⁸ Bilo je i drugih zahtjeva za zadržavanje oružja, osobito onih koji su živjeli na udaljenim mjestima i osami, poput župnika don Miha Frankovića u Smokovljanima, koji je tražio od kotarskog poglavarstva da zadrži lovačku pušku. Nju bi koristio samo u krajnjem slučaju, u obrani od potencijalnih napadača, i to “za strah pucnjavom u zrak i doziv naroda”.¹⁹ U izvorima nismo našli povratne informacije jesu li dotičnima ispunjene njihove molbe da im se vrati oružje (lovačke puške) ili da ga zadrže.

Dizanje konja, teglećih i tovarnih životinja te zaprežnih kola

Ni jedna vojska bez kvalitetne logističke potpore, pozadine i prijevoznih sredstava nije mogla u dužem vremenskom periodu kvalitetno i pravilno bojevo djelovati. Konji i tegleće životinje bili su od posebno velike važnosti za vojsku i na početku 20. stoljeća još uvijek najrasprostranjenije, najpouzdanije i najbolje kopneno prijevozno sredstvo. Tijekom Prvog svjetskog rata su korišteni u konjici, prevozili su hranu, oružje, municiju i topništvo na bojište, s njima su se prevozili ranjeni i poginuli vojnici s bojišta, jednom riječju, u mnogim predjelima na bojištima bili su neizostavno i jedino moguće prijevozno sredstvo. Stoga su vojne vlasti Austro-Ugarske Monarhije uvelike brinule o njima. Kolika je bila njihova važnost svjedoči i podatak da je Ratno ministarstvo Monarhije s posebnom pozornošću pratilo izvoz konja u Rusiju, Rumunjsku i Srbiju i zahtijevalo da se pri svakom izvozu konja izvijesti Ministarstvo o mjestu gdje je konj prodan, po kojoj cijeni i u kojoj bi vojnoj formaciji mogao završiti.²⁰ Vodila se i velika briga o njihovu zdravlju, posebno kod državnih konja koji su bili u privatnoj upotrebi. Korisnici državnih konja dobili su posebne upute u slučaju njihova oboljenja. Podnosili bi prijavu najbližoj općini s naznakom vrste ozljede, je li unutarnja bolest ili vanjska ozljeda i je li potrebna operacija.

¹⁸ TSDN, sv. 581, br. 289/mob.

¹⁹ TSDN, sv. 581, br. 45, Neodvisni kapelanski ured Smokovljani, 1.8.1914.

²⁰ TSDN, sv. 581, br. 2334.R.

Prijavu bi općina prosljedila vojnom tijelu kojem životinja pripada.²¹ Životinju bi zatim odvodili najbližem veterinaru na pregled, a u slučaju teže bolesti, na pregled vojnom veterinaru.²²

Slijedom takvog odnosa, zbog potreba konja za vojsku, kotarsko poglavarstvo u Dubrovniku vodilo je evidenciju o konjima na svojem području jednako kao i ostala kotarska poglavarstva u Dalmaciji. Posebna se briga vodila o konjima koje su vojne postrojbe davale u svojevrсни “najam” civilnim osobama za privatnu uporabu. Oni su bili dužni skrbiti o njima i pravodobno obavijestiti vojnog veterinaru o njihovu zdravlju, te davati izvješće o stanju konja koji se nalazi kod njih. U tom pogledu je postojao točan evidencijski popis, koji je sadržavao ime korisnika koji je koristio i uzdržavao konja, mjesto, ime i registracijski broj konja.²³ U slučaju mobilizacije predviđeno je da se određeni broj konja u privatnoj upotrebi vrati svojim postrojbama, i to po sljedećem planu: u pukovniju *K. K. Landwehrinfanterie Regiment Nr. 37* u Dubrovniku predviđen je povratak 14 konja iz Općine Ston, 13 iz Zatona, 25 iz Omble, 19 iz Dubrovnika i 62 iz Cavtata;²⁴ u *K.u.K. Infanteriebatallion no. 69* u Herceg-Novom 57 konja,²⁵ u Baošiću 59 i Gružu 38 konja; u *K.u.K. Gebirgsartillerieregiment Nr. 13*,²⁶ te u *K.u.K. Traindivision Nr. 10* u Meljinama 14 konja.²⁷

Ministarstvo za zemaljsku obranu je 2. svibnja 1914. zadnji put prije početka Prvog svjetskog rata odobrilo novi plan za dizanje konja u slučaju mobilizacije, a stupio je na snagu 1. kolovoza 1914.²⁸ U novom planu je određeno da svi vlasnici konja i tovarnih životinja moraju, u slučaju proglašenja mobilizacije, predati svoje životinje Povjerenstvu za dizanje konja, zajedno sa svom tovarnom opremom i hranom za dva dana po životinji. U komisiji za dizanje i procjenjivanje konja i tovarnih životinja bili su predsjednik Rudolf Mandić, predstavnik političke vlasti, zatim drugi poslanik političke vlasti Ivan Bijuk, zapisničar Apolinar Ilić, jedan c. i k. časnik kao vojni predstavnik i tri procjenitelja životinja, Miho Čurčija, Frano Orlić i Antun Bašić.²⁹

²¹ TSDN, sv. 579, br. 7/mob.

²² TSDN, sv. 581, br. 281/mob.

²³ TSDN, sv. 579, br. 64/mob.

²⁴ TSDN, sv. 579, br. 300/30mob.

²⁵ TSDN, sv. 579, br. 12/mob.

²⁶ TSDN, sv. 579, *Einrückungsort - Baošić i Einrückungsort - Gravosa.*

²⁷ TSDN, sv. 579, br. 22/mob.

²⁸ TSDN, sv. 579, Dizanje konja, br. 242/mob.

²⁹ TSDN, sv. 579, Dizanje konja, br. 130/mob.

Planom je bilo predviđeno da stanovnici općina predaju svoje životinje ovim redoslijedom: 1. dan mobilizacije Općine Orašac tj. Zaton i Slano, zatim 2. dan Općina Ston u Trstenome, 3. dan Općine Dubrovnik i Mokošica tj. Rijeka dubrovačka i 4. i 5. dan Općina Cavtat u Brgatu Gornjem.³⁰ Članovi Povjerenstva, koje su činili dva izabranika među vlasnicima konja, bili su dužni osigurati prostor za životinje i postaviti natpise o namjeni životinja, npr. jahaći konj, tegleći konj, tovarna životinja. Općinski načelnik bio je dužan osigurati prostor za dizanje konja i ured za rad povjerenstva.³¹

U tablici je prikazan plan dizanja konja po danima mobilizacije i mjestima određenima za dizanje konja.³²

Tablica 2. Prikaz plana mobilizacije konja, teglećih životinja i konjušara.

Mjesto	Dan mobilizacije	Raspoloživi konji	Jahaći konji	Tegleći konji	Tovarne životinje	Broj konjušara
Trsteno	1.	659	20		81	34
	2.		55		59	39
Brgat Gornji	3.	1032	40		80	40
	4.				122	41
	5.		26	20		16
Ukupno		1.691	141	20	342	170

Temeljem potraživanja zapovjedništva 16. zbornog područja u Dubrovniku, a prema planu mobilizacije za 1914/15, dubrovački kotar je trebao osigurati prijevozna sredstva, i to: 562 tegleće životinje (*Tragtiere*) i 33 zaprežna kola (*Fuhrwerke*). Tegleće životinje su mobilizirane iz šest općina prema sljedećem rasporedu: Zaton (Orašac) 50, Slano 50, Rijeka dubrovačka (Ombla) 40, Dubrovnik 40, Ston 143 i općina Cavtat 239.³³ Ovdje je uočljiv nerazmjern broj teglećih životinja koje su dale općine Ston i Cavtat u odnosu na druge općine dubrovačkog kotara, na temelju čega možemo zaključiti da se stanovništvo ovih općina intenzivnije bavilo poljoprivredom, što potvrđuje znatno veći broj teglećih životinja naveden u popisu mobilizacije.

³⁰ Ovdje u izvorima se navode općina Mokošica, ponekad Ombla. To je zapravo općina Rijeka dubrovačka, a općina Orašac je općina Zaton, kojoj je sjedište bilo u Orašcu. Vidi: *TSDN*, sv. 579, br. 416/mob., 25. ožujka 1914. Ovdje se u dopisu navodi *Općina Zaton, u Orašcu dne 25. ožujka 1914.*

³¹ *TSDN*, sv. 579, Dizanje konja, Stavnja konja. Prilog Pf. - 2.

³² *TSDN*, sv. 579, Dizanje konja, br. 130/mob.

³³ *TSDN*, sv. 579, 149/mob., Pokrajinska prijevozna sredstva - Zatražba.

Klaona marva

Vrlo važna stavka svake vojske, osobito tijekom rata, bila je opskrba hranom. Za milijunsku vojsku kao što je bila austrougarska trebalo je osigurati izuzetno velike količine raznih prehrambenih artikala, osobito mesa. U tom pogledu, austrijske vlasti su u svim svojim pokrajinama, pa tako i u Dalmaciji, sustavno evidentirale stoku (krupnu i sitnu) koja se mogla upotrijebiti za vojne potrebe. Sustav prehrane za vojsku bio je pomno razrađen, a utvrđen je i detaljan popis stoke, odnosno klaone marve u pojedinim dalmatinskim kotarima. Neposredno prije početka i tijekom prvih mjeseci rata vojska je potrebovala veće količine mesa i zato je trebalo provesti otkup stoke. Sam postupak otkupa i prikupljanja stoke (klaone marve) bio je utvrđen vojnim zakonom, a količinu i tijek otkupa određivalo je Ratno ministarstvo i Ministarstvo za zemaljsku obranu Austro-Ugarske Monarhije. Postupak utvrđivanja stoke za klanje utvrđivalo je za svaki kotar posebno povjerenstvo za nabavu klaone marve, sastavljeno od pet članova. U ovom slučaju, za dubrovački kotar su imenovani predsjednik Norbert Filauss, zapisničar Ivan Koprivica, veterinar Sebastijan Rabić, procjenitelji Antun Vujnović i Lovro Kolendić-Štakula i zamjenici procjenitelja Ilija Kelez i Paško Grbić. Povjerenstvo se trebalo sastati na peti dan mobilizacije u Grudi u 6 sati ujutro, a svaki je član plaćen 10 kruna³⁴ po danu s pripadajućim putnim troškovima.³⁵ Rad povjerenstva je odredilo Ministarstvo za zemaljsku obranu u sporazumu s Ratnim ministarstvom 13. srpnja 1914, kada je izdalo i naredbu o dnevnicama procjeniteljskih povjerenstava za životinje svim namjesništvima i zemaljskim upravama u Monarhiji.³⁶

Posao procjenitelja bio je da podijeli životinje na približno jednake klaone težine, a zatim procijeni živu težinu klaone životinje i naposljetku odbije postotak kako bi se dobila klaona težina marve (iskoristivo meso koje se dobivalo prilikom klanja). Također su izdvajali neprikladnu stoku, odnosno onu stariju od šest godina, bolesnu, mršavu i izmorenu, te stoku iz zaraženih krajeva.³⁷ Procjena

³⁴ Kolika je vrijednost dnevnice od 10 kruna najbolje svjedoče cijene iz 1914. godine: godišnja pretplata na novine *Narodni list* za stanovnike izvan Zadra 20 kruna, *Krile* mast za ruke 1 krunu. Vidi: *Narodni list*, 9.12.1914, br. 98. Srećka za c. k. Državnu lutriju 4 krune, trapist sir od 1-2 kg 1,66 kruna (*Narodni list*, 17.6.1914, br. 48), karta za parobrod iz Trsta za New York za putnike trećeg razreda 120 kruna (*Narodni list*, 14.1.1914, br. 4), godišnja pretplata na novine *Dan* 16 kruna, stotinu pozivnica za vjenčanje 8 kruna (*Dan*, 10.8.1914, br. 38).

³⁵ TSDN, sv. 581, Klaona marva. Prilog Schl.-5.

³⁶ TSDN, sv. 581, br. 799, *An alle k.k. Statthaltereien und Landesregierungen*.

³⁷ TSDN, sv. 581, Klaona marva. Prilog Schl.-6.

životinja prema klaonoj težini određivala se “na oko i opipavanjem”, a ako je bilo dovoljno vremena, mogle su se životinje i izvagati. Svaki član komisije osobno je određivao prosječnu težinu klaone marve, koju je zatim davao zapisničaru. U arhivskim spisima nije pronađena dokumentacija koja se odnosi na eventualne žalbe oko procjene težine klaone marve koja se uzimala za vojsku, pa tako možemo zaključiti da je procjena “od oka” bila prihvatljiva onima koji su prodavali stoku vojsci, ili nisu imali mogućnosti žalbe i uvjetovanja otkupne cijene.

Stoka za klanje sakupljala se prema posebnim odredbama, koje su objavljene kao “Odredbe glede tražbe i pribavljanja klaone marve uz naplatu za slučaj mobilizacije” i koje su vrijedile jednako za cijelu Austro-Ugarsku Monarhiju.³⁸ Prema planu skupljanja klaone marve za dubrovačko područje, u općini Kotor u mjestima Jašica i Tivat planirano je trećega dana mobilizacije prikupiti 300 volova i 400 ovaca, a četvrtoga dana 200 volova i 150 ovaca; u općini Dubrovnik u Grudi petoga dana mobilizacije 200 volova te 300 šestoga dana, a u općini Metković 240 volova osmoga dana mobilizacije.³⁹ Sama realizacija prikupljanja klaone marve po općinama u Dubrovniku nije poznata, jedino je sačuvan spis u kojem se načelniku općine Cavtat naređuje da pribavi 400 volova i 40 kao rezervu za procjenu u Grudi.⁴⁰

Svake godine c. k. Kotarsko poglavarstvo u Dubrovniku popisivalo je mesare i goniče klaone marve koji bi se mogli pozvati ako se proglasi mobilizacija. Popise su dostavljali načelnici općina izravno Poglavarstvu u Dubrovniku, koje bi popis na zahtjev slalo Namjesništvu u Zadru. Sačuvana su tri popisa iz 1914. godine za općinu Cavtat, u kojima se navode tri mesara i osamnaest goniča,⁴¹ za Dubrovnik jedan mesar i tri goniča,⁴² za Rijeku dubrovačku jedan mesar i pet goniča klaone marve.⁴³

U tablici se nalazi popis klaone marve za cijelu Dalmaciju i za pojedine općine. Prikazani su broježani podaci o klaonoj marvi kroz viškove, potražnju i trenutno stanje, a omjer se može vidjeti u tablici (u popisu su životinje starije od jedne godine).⁴⁴

³⁸ TSDN, sv. 581, Klaona marva, prilog Schl.-5.

³⁹ TSDN, sv. 579, br. 134/mob.

⁴⁰ TSDN, sv. 581, Klaona marva. Prilog Schl.-4.

⁴¹ TSDN, Klaona marva, sv. 579, br. 305/mob.

⁴² TSDN, Klaona marva, sv. 579, br. 301/mob.

⁴³ TSDN, Klaona marva, sv. 579, br. 313/mob.

⁴⁴ TSDN, sv. 579, Klaona marva. *Skizze über die nach Deckung der Erfordernisse für Schlachtviehleistungen verbleibenden Überschüsse an Schlachtieren.*

Tablica 3. Prikaz stanja i potražnje klaone marve u pojedinim kotarima 16. zbornog područja.

Mjesto	Potražnja		Trenutno stanje		Višak	
	ovaca	goveda	ovaca	goveda	ovaca	goveda
Zadar	0	0	153.000	9.700	153.000	9.700
Benkovac	0	0	131.700	11.500	131.700	11.500
Knin	0	0	176.300	12.700	176.300	12.700
Šibenik	0	0	81.700	3.400	81.700	3.400
Split	0	0	132.000	9.200	132.000	9.200
Sinj	0	0	145.200	18.200	145.200	18.200
Imotski	0	0	48.000	8.500	48.000	8.500
Makarska	0	0	34.200	1.000	34.200	1.000
Metković	0	240	19.900	2.500	19.900	2.260
Dubrovnik	0	500	49.000	2.700	49.000	2.200
Kotor	1.100	1.000	27.900	5.100	26.800	4.100
Trebinje	500	1.000	50.200	6.000	49.700	5.000
Ljubuški	0	1.000	91.000	7.800	91.000	6.800
Livno	0	1.800	129.000	18.500	129.000	16.700
Mostar	900	900	195.200	15.600	194.300	14.700
Konjic	0	1.000	89.800	11.600	89.800	10.600
Prozor	0	1.500	22.200	7.000	22.000	5.500
Bileća	500	1.000	74.200	9.100	73.700	8.100
Županjac	0	2.000	69.800	9.700	69.800	7.700

Procjenjivanje motornih vozila

Ono malo motornih vozila, kao što su teretna vozila, automobili i motocikli, što je registrirano i nalazilo se u dubrovačkom kotaru, također je bilo u evidenciji i moglo se mobilizirati za vojne potrebe. U tom pogledu postojala je godišnja smotra s pregledom motornih vozila na koju su vlasnici bili dužni dovesti svoja vozila kako bi se utvrdila njihova evidencija. Ako je motorno vozilo koje je upisano u evidenciju i koje je bilo predviđeno za mobilizaciju bilo neispravno, o tome je vlasnik morao obavijestiti nadležno tijelo, tj. kotarsko poglavarstvo.⁴⁵

⁴⁵ TSDN, sv. 581, 179/mob, 18.4.1914. U ovom slučaju vlasnik automobila Ivan Kisić javio je kotarskom poglavarstvu u Dubrovniku da nije u mogućnosti "prikazati se sa svojim automobilom kako je naređeno", jer je "pokvaren, sasna razmetnut, te se nalazi u popravku".

Prilikom mobilizacije motornih vozila, kao i kod mobilizacije drugih materijalnih dobara, osnovano je Povjerenstvo za procjenu motornih vozila koje je imalo za zadaću izvršiti procjenu vozila “što se imadu pribaviti za mobilizaciju”.⁴⁶ Povjerenstvo se sastalo prvi dan mobilizacije na vježbalištu u Gružu, a činili su ga predsjednik Norbert Filauss, zapisničar Ivan Koprivica, jedan časnik kao vojnički odaslanik, procjenitelji Stjepan Wulpe, Niko Gjivanović i Adolf Lechner, te Hans Mikesch kao zamjenik procjenitelja.⁴⁷

Zadaća procjenitelja bila je procjenjivati vrijednost motornih vozila u novcu na temelju nabavne cijene. Prema tome vozila su podijeljena u tri kategorije:

1. kategorija: nova vozila ili ona koja su vrlo malo upotrebljavana, te imaju potpunu vrijednost,

2. kategorija: vozila koja imaju polovičnu vrijednost,

3. kategorija: vozila koja imaju vrijednost ispod polovice nabavne cijene, a koja su još u stanju upotrebe.⁴⁸

Procjenitelji su vozila grupirali po ovim kategorijama prije dolaska vojnih članova komisije. Ako je koje vozilo bilo izvan ove tri kategorije, procjenjivalo se pojedinačno. U slučaju da se članovi povjerenstva nisu slagali oko procjene, odlučivala je većina glasova, a ako su svi imali drugačije procjene, uzimao se prosječni iznos tih procjena. Povjerenstvo je procjene evidentiralo u zapisnik, u tri primjerka.⁴⁹

U članku 17. *Načelnih ustanova o ratnim činitbama glede pribavljanja prevozila itd.* određene su naknade za motorna vozila i vozače po danu.⁵⁰

U tablici 5. nalazi se popis vlasnika motornih vozila koji je prvoga dana mobilizacije uručen predsjedniku Povjerenstva.⁵¹

S ovim popisom motornih vozila predviđenih za mobilizaciju u evidenciji kotarskog poglavarstva u Dubrovniku možemo egzaktno utvrditi broj motornih vozila, imena vlasnika, tip motornog vozila i njegove karakteristike. Kad bi postojali ovakvi izvori i za druge kotareve u Dalmaciji, mogla bi se napraviti komparacija broja motornih vozila prema kotarima, ali i odrediti njihov konačni zbroj za cijelu pokrajinu (što bi svakako bilo vrlo vrijedno za proučavanje, na primjer, društvene povijesti Dalmacije početkom 20. stoljeća).

⁴⁶ TSDN, sv. 581, Opća mobilizacija (Gospodin Norbert Filauss).

⁴⁷ TSDN, sv. 581, Opća mobilizacija. Članovi povjerenstva za procjenu motornih vozila.

⁴⁸ TSDN, sv. 581, Opća mobilizacija (Gospodin Hans Mikesch).

⁴⁹ TSDN, sv. 581, Opća mobilizacija. Sazivanje procjenitelja.

⁵⁰ TSDN, sv. 581, Opća mobilizacija. Izvadak iz *Grundsätzliche Bestimmungen für politische Behörden über die Kriegseinstellungen bezüglich der Beistellung von Fuhrwerken Kraftfahrzeuge etc.*

⁵¹ TSDN, sv. 581, N. B., Popis vlasnika automobila.

Tablica 4. Prikaz dnevnica za motorna vozila i vozače.

Vrsta vozila	Naknada po danu
osobni automobil do 800 kg težine	15 kruna
osobni automobil od 800 kg do 1.200 kg	20 kruna
osobni automobil iznad 1.200 kg	30 kruna
motocikl s prikolicom	5 kruna
motocikl bez prikolice	4 krune
transportno vozilo do 1.500 kg nosivosti	25 kruna
transportno vozilo od 1.500 kg do 3.000 kg nosivosti	30 kruna
transportno vozilo iznad 3.000 kg nosivosti	35 kruna
transportno vozilo do 5.000 kg nosivosti	40 kruna
transportno vozilo iznad 5.000 kg nosivosti	50 kruna

Tablica 5. Popis registarskih tablica i vlasnika motornih vozila u dubrovačkom kotaru 1914.

Registracijski znak	Ime vlasnika	Ime vozača	Prebivalište
M 236	Kisić Ivo pok. Vlaha		Komolac
M 237	Wregg Tereza		Gruž
M 238	Matijević Pavo		Dubrovnik
M 239	Jelich Giovanni		Dubrovnik
M 240	Ghetaldi barun Ivan		Lapad
M 241	De Giulli Rajmund		Dubrovnik
M 242	Valle Antun		Gruž
M 243	Papi Mato		Dubrovnik
M 244	Ciganović Gjuro	sam	Dubrovnik
M 245	16. Zborno zapovjedništvo		Dubrovnik
M 246	Gjivanović Niko	Sestril Teofil	Dubrovnik
M 247	16. Zborno zapovjedništvo		Dubrovnik
M 248	Odak Robert	Gregović Ivan	Dubrovnik
M 249	Wregg Tereza	Josip	Gruž
M 250	Naglić Rudolf		Dubrovnik
M 381	Grubić Todor		Dubrovnik
M 382	Hotel Imperial		Dubrovnik
M 383	Naglić Rudolf	Ljepopio Niko	Dubrovnik
M 384	Lerch Wilehelm	Marcellino Bernard	Gruž
M 385	Lerch Wilehelm	Sevany Antun	Gruž
M 386	Hotel Imperial		Dubrovnik
M 387	Domić Ljubo		

Primanje i procjenjivanje pokrajinskih prijevoznih sredstava (zaprežna kola, kočije i tovarne životinje)

Kod mobilizacije prijevoznih sredstava, uz motorna vozila obuhvaćene su sve kategorije ostalih sredstava transporta. Među njih su ulazili konji za kočije i konji i tovarne životinje u zaprezi i tegleće životinje sa samarima i bez njih, zatim jednoprežne i dvoprežne kočije za prijevoz osoba i zaprežna kola za prijevoz tereta, i to: kočija s četiri sjedala (za prijevoz osoba); kola za prijevoz tereta po gradovima i “gospodarskih (težačkih) kola običnih u zemlji”; dvo- ili četverokolna vozila sa zapregom konja, mazgi, magaraca ili volova sa samarom ili bez njega.⁵² Mobiliziranje kopnenih prijevoznih sredstava izvršavalo se po naredbi vojnih, odnosno civilnih vlasti dubrovačkog kotara. Posao oko procjene i prikupljanja prijevoznih sredstava izvodilo je posebno povjerenstvo za prijevozna sredstva. Odmah po naredbi za mobilizaciju, prvoga dana se pristupilo preuzimanju i procjenjivanju pokrajinskih prijevoznih sredstava za općine Slano i Orašac, drugoga dana mobilizacije za općinu Ston (u Trstenome). Općine Dubrovnik i Mokošica dovodile su prijevozna sredstva trećega dana mobilizacije, a općina Cavtat četvrtoga dana u Brgat Gornji. Povjerenstvo za preuzimanje pokrajinskih sredstava djelovalo je zajedno s povjerenstvom za dizanje konja. Životinje koje nije preuzelo povjerenstvo za dizanje konja i vlasnici kola s upregnutim konjima slali su se u ovo povjerenstvo. Životinje su primane s pripadajućom tovarnom opremom, kao i hranom za bar dva dana po glavi. Isto je vrijedilo za vlasnike kola. Povjerenstvo je bilo dužno osigurati prostor gdje će skupiti životinje i kola, kao i radni ured. Povjerenstvo su činili predstavnik političke vlasti, namjesnički tajnik Lovro Čurlica, zapisničar Baro Vicelić i procjenitelji Sebastijan Rabić, Ivo Lepeš i Pero Miljanić. Zapisnik o procjeni vodio se u dva primjerka. Svi procjenitelji su morali potpisati zakletvu da će posao obavljati nepristrano i po najboljem znanju.⁵³

Prilikom mobilizacije nalazimo sumarne podatke o broju prijavljenih pokrajinskih prijevoznih sredstava po općinama u dubrovačkom kotaru, koje navodimo u tablici 6.⁵⁴

⁵² TSDN, sv. 579, Pokrajinska prevozna sredstva, br. 131/mob., A. Prijavnica (Obćinski iskaz).

⁵³ TSDN, sv. 579, Pokrajinska prevozna sredstva, br. 131/mob.

⁵⁴ TSDN, sv. 579, Pokrajinska prevozna sredstva, A. Prijavnica (Obćinski iskaz).

Tablica 6. Popis prijevoznih sredstava i teglećih životinja po općinama u dubrovačkom kotaru 1914.

Prijevozno sredstvo	Dubrovnik	Cavtat	Rijeka	Orašac	Ston	Slano	<i>Ukupno</i>
dvoprežne kočije s 4 sjedala	28	1	4				33
jednoprežna kola za prijevoz robe po gradovima	1				10		11
dvoprežna kola za prijevoz robe po gradovima	42		5				47
dvoprežna gospodarska (težačka) kola	19	21			1	1	42
dvo- ili četverokolna vozila uske kolotečine sa zapregom konja, mazga i volova za prijevoz po brdima	143	886	112	192	463	93	1.889
obične tovarne životinje s drvenim sedlom	137	849	99	217	463	73	1.838
obične tovarne životinje bez drvenog sedla	2	21	7	12	2	30	74
dvoprežna gospodarska (težačka) kola				4	20		24

Dubrovačko kotarsko poglavarstvo je preko općina bilo obvezno provesti dio posla vezan uz organiziranje mobilizacije i upotrebu prijevoznih sredstava, te je bila dužno i o tome obavijestiti nadležno vojno zapovjedništvo. Općine su trebale osnovati povjerenstvo za procjenjivanje pokrajinskih prijevoznih sredstava, od kojega bi vojska, nakon procjene, preuzela prijevozna sredstva. Povjerenstvo se moralo osnovati prije proglašenja mobilizacije i napraviti popis članova. Procjenitelji nisu morali biti obveznici vojne službe, već osobe stručne za procjenjivanje. Osim toga, zadatak povjerenstva bio je osigurati smještaj za ljude i životinje koji su stigli na procjenu. Prostor za dizanje prijevoznih sredstava morao je biti blizu središta mjesta. Obvezno je bilo osigurati i dovoljno provodnika, kovača i konjušara. Provodnici su birani među ljudima koji su imali vojnu izobrazbu i koji su obvezni na dizanje u domobranstvo (niži časnici). Morali su biti osobe koje će znati održati disciplinu i red njima podređenih i biti vični korištenju prijevoznih sredstava. Kovači nisu nužno morali biti

vojne osobe. Morali su sa sobom imati odgovarajući alat za popravljavanje vozila. Konjušare je vojna komanda tražila direktno kod općinskih uprava i nije ih se moralo prikupiti prije početka mobilizacije. Za njihovo uzimanje u službu izdavalala se posebna obavijest, koja je bila prosljeđena kotarskim upraviteljima i nižim upravnim tijelima. Za vozila koja nisu bila ispravna morala se naći zamjena. Tijekom procjene nazočan je bio i vojni predstavnik, koji je sve nadgledao.⁵⁵

Uz prijevozna sredstva, konje i tegleće životinje bila je, naravno, potrebna i ljudska pratnja, pa su općine svake godine dostavljale poglavarstvu popis kovača, provodnika i konjušara koji su se, u slučaju mobilizacije, morali staviti na raspolaganje. Sačuvani su popisi za slučaj mobilizacije 1914. godine: 57 vodiča i goniča iz općine Dubrovnik (namijenjeno za 52. pješачku bojnu u Dubrovniku prvog dana mobilizacije), 40 konjušara i 5 provodnika iz općine Orašac,⁵⁶ 89 konjušara iz općine Ston,⁵⁷ 30 provodnika i vodiča konja iz općine Slano,⁵⁸ 21 vodič i gonič konja iz općine Rijeka,⁵⁹ 36 vodiča i goniča konja iz općine Zaton i Orašac⁶⁰ i u općini Cavtat 7 provodnika i kovača.⁶¹ Svaki od ovih popisa sadrži imena i prezimena, godinu rođenja i mjesto stanovanja radnika.

Tablica 7. Potražnja pokrajinskih prijevoznih sredstava po danima mobilizacije i mjestu gdje će se obavljati procjena.⁶²

Mjesto	Dan mobilizacije	Tovarne životinje	Dvoprežne kočije s četiri sjedala	Vodič tovarnih životinja	Provodnici	Kovači
Trsteno	1.	114		67		
	2.	129		67		
Brgat Gornji	3.	119		62		
	4.	80		39		
	5.	120	33	60	4	5
Ukupno		562	33	295	4	5

⁵⁵ TSDN, sv. 579, Pokrajinska prijevozna sredstva, *Weisungen betreffend die Aufbringung der im Mobilisierungsjahre 1914/15 beizustellenden Landestransportmittel.*

⁵⁶ TSDN, sv. 579, *Kondukteure und Schmiede, Koppelknechte, Tragtierführer*, Prilog uz br. 416/mob.

⁵⁷ TSDN, sv. 579, *Kondukteure und Schmiede, Koppelknechte, Tragtierführer*, Prilog uz br. 288/mob.

⁵⁸ TSDN, sv. 579, *Kondukteure und Schmiede, Koppelknechte, Tragtierführer* br. 99/mob.

⁵⁹ TSDN, sv. 579, Prilog u *Kondukteure und Schmiede, Koppelknechte, Tragtierführer.*

⁶⁰ TSDN, sv. 579, *Kondukteure und Schmiede, Koppelknechte, Tragtierführer*, Prilog uz br. 1962.

⁶¹ TSDN, sv. 579, Prilog u *Kondukteure und Schmiede, Koppelknechte, Tragtierführer.*

⁶² TSDN, sv. 579, Pokrajinska prevozna sredstva, Prilog uz br. 149/mob.

Radnici obveznici narodnog ustanka i dobrovoljni radnici

Kod mobilizacije radnika, zanatlija i običnih težaka postojale su dvije kategorije, i to radnici obveznici, koji su vođeni u evidenciji narodnog ustanka, i dobrovoljni radnici, koji nisu pripadali nijednoj skupini vojnih obveznika. Vojska je potrebovala razne zanatlije i običnu radnu snagu, koja je u ratu bila mobilizirana za obavljanje raznih poslova. U tu svrhu je svaka općina bila dužna pribaviti određeni broj radnika narodnog ustanka, s ciljem da se nađu na mjestu gdje će biti zaposleni. Radnici su morali biti radno sposobni, opskrbiti se prikladnom odjećom i sa sobom ponijeti pribor za jelo i hranu za dva dana. U slučaju da radnici na mjesto zaposlenja nisu mogli stići u jednom danu, omogućeno im je besplatno korištenje željezničkog i parobrodskog prijevoza. Radnici su bili plaćeni kao vojnici najnižeg stupnja plaćanja, a dobili su i naknadu za prva dva dana samoopskrbe, kao i za donesenu odjeću i alat.⁶³

Tablica 8. Popis radnika podložnih narodnom ustanku iz Općina Dubrovnik i Cavtat koji se imaju staviti pod barjak na drugi dan mobilizacije.⁶⁴

Zanimanje radnika	Općina Dubrovnik		Općina Cavtat
	c. i k. vojnički opskrbeni filijalni magazin u Trebinju	željeznička stanica u Gružu	željeznička stanica u Gružu
bravari	1		
zidari		10	
bačvari	1		
postolari	1		
krojači	1		
pekari	8		
mesari	7		
željezari		9	1
drvodjelci		10	
nadničari	58		40
<i>Ukupno</i>	77	29	41

⁶³ TSDN, sv. 591, Gospodinu općinskom načelniku u Dubrovniku i Präs Nr. 6994/XIV, sv. 579.

⁶⁴ TSDN, sv. 581, *Arbeiterdetailrepartition über die im Mobilisierungsfalle beizustellenden Landsturmpflichtigen Arbeiter*.

Dobrovoljni radnici

U posebnu skupinu pripadnika narodnog ustanka koji nisu bili vojni obveznici ulazili su razni dobrovoljci, koji su držani u vojnoj evidenciji i mogli su biti upotrijebljeni u slučaju mobilizacije. Oni su najvećim dijelom bili mobilizirani za razne stručne poslove pri vojsci u pozadini (kovači, tesari, kuhari itd), ili upravo za korištenje prijevoznih sredstava (goniči, konjušari, provodnici itd). S obzirom na evidenciju dobrovoljnih radnika u pokrajini Dalmaciji, ovdje je sačuvano njihovo brojčano stanje po kotarima. U ovom slučaju, kod proglašenja opće mobilizacije, a prema dopisu Predsjedništva Namjesništva, u Dalmaciji se nalazilo 7.317 dobrovoljnih radnika koji su mogli biti mobilizirani.⁶⁵

Tablica 9. Popis dobrovoljnih radnika iz Dalmacije koji se mogu upotrijebiti kod mobilizacije 1914.⁶⁶

Općina/ zanimanje	Bravari	Zidari	Drvodjelci	Pekari	Bačvari	Kovinari	Limari	Sedlari	Kolari	Postolari	Krojači	Kovači	Mesari	Ostali	Težaci	<i>Ukupno</i>
Zadar	6	30	16		6					2					364	424
Benkovac					3									21	114	138
Šibenik	3	8	6	6	3		1		3	6	2	5	4	7	965	1019
Knin															390	390
Hvar	1		4												100	105
Imotski	17	58								5			12		560	652
Makarska	5	10	5				1			3					370	394
Split	15	38	18		4		1		1	12	2	2	5	8	2180	2286
Sinj	22	166	13	3					6	3	2	1	2	10	268	496
Supetar	1	14	3	1	4					7	1		9	7	58	105
Metković																0
Dubrovnik	8	11	17				2	2		3			6	2	267	318
Korčula																0
Kotor	10	132	29	7	2		3			28	5		27		747	990
<i>Ukupno</i>	88	467	111	17	22		8	2	10	69	12	8	65	55	6383	7317

⁶⁵ TSDN, sv. 579, br. 180/mob.

⁶⁶ TSDN, sv. 579, Präs. Nr. 1776.

Tablica 10. Stanje dobrovoljnih radnika koji se mogu pribaviti za slučaj mobilizacije 1914. godine u kotaru Dubrovnik.⁶⁷

Općina/ Zanimanje	Kovači	Zidari	Drvodjelci	Limari	Sedlari	Postolari	Mesari	Brijači	Kočijaši	Klesari	Ostali	Težaci	Bremenari	Lađari	<i>Ukupno</i>
Cavtat	1		1												2
Dubrovnik	3		9	2	2	2	3	2	1			32	3	2	61
Lopud												4		3	7
Mljet												20			20
Rijeka		1	3				1			1	2	84		2	94
Slano												26			26
Ston		1				1						67			69
Šipan	1		1									8	2		12
Zaton	3	9	3				2					26	34		77
<i>Ukupno</i>	8	11	17	2	2	3	6	2	1	1	2	267	39	7	368

Raspon dobrovoljaca kretao se od najstarijih rođenih 1845. (ranije spomenuti slučaj), do najmlađih rođenih 1894. godine. Možemo konstatirati da je odaziv dobrovoljnih radnika, najviše težaka, bio vrlo zadovoljavajući. Na samom početku mobilizacije, zbog logističkih i operativnih razloga, nije bilo moguće u kratkom vremenu mobilizirati tako brojnu redovnu vojsku, pa ni pomoćne i prateće snage. Međutim, kako je rat odmicao, potreba za vojskom i svim pomoćnim radnicima i dobrovoljcima bivala je sve veća.

U Dalmaciji je u javnom mnijenju, pa tako i među narodom, vladala svojevrsna ratna euforija i smatralo se da će rat potrajati vrlo kratko, a da će sudionici ponijeti slavu i čast, kao što je to bio slučaj 1878. kod zaposjedanja Bosne i Hercegovine. Takvo stanje javnog mnijenja pogodovalo je i dobrovoljnom stupanju u vojsku. Primjera radi, u članku »Rat sa Srbijom i narod u Dalmaciji« dva dana nakon objave rata (30. srpnja) navodi se: "u pučanstvu pokrajine vlada vrlo dobro raspoloženje. Po svim je mjestima, od velikih gradova pak do najmanjih sela premilostivi česarski proglas bio primljen s velikim oduševljenjem."⁶⁸ Moral i oduševljenje naroda bili su na visokoj razini. Narod je zanosno

⁶⁷ TSDN, sv. 579, br. 341/mob.

⁶⁸ *Smotra Dalmatinska*, br. 62, 1. kolovoza 1914, »Dalmatinske vijesti« (»Rat sa Srbijom i narod u Dalmaciji«).

pratio vojsku želeći joj svaku sreću, a vojska se oduševljeno opraštala pjevajući razne bojne pjesme poput one "Rado ide Hrvat u vojnike gdje zelene bere lovori-ke", navode ondašnje novine.⁶⁹ Početna euforija i oduševljenje su vrlo brzo splasnuli kad su počele stizati vijesti o ranjenim i poginulim vojnicima s balkanskog bojišta, na kojemu su bile razmještene postrojbe iz Dalmacije prve godine rata.

Zaključak

Ovdje opisana mobilizacija u dubrovačkom kotaru tijekom 1914. obuhvaća manje poznati dio mobilizacije koja se provodila diljem tadašnje Austro-Ugarske Monarhije. Mobilizacija stvari i pomoćnog osoblja pri vojsci bila je intenzivnija u područjima koja su bila bliža samom području bojišta. U ovom slučaju to je bio dubrovački kotar koji je graničio s Crnom Gorom, protivničkom stranom u Prvom svjetskom ratu. Zbog toga je i samo zapovjedništvo novoustrojenog vojno-teritorijalnog područja 16-og zbornog područja (koje je obuhvaćalo Dalmaciju, Hercegovinu i dio Bosne) od 1909. iz taktičkih razloga premješteno iz Zadra u Dubrovnik. Austro-Ugarska je imala izvanredno dobar vojni zakon koji je jednako tako, barem prve godine rata, gotovo besprijekorno provođen u praksi i u tom pogledu valja promatrati i ovaj dio mobilizacije koji je proveden 1914. godine. Upravo je kod proglašenja opće mobilizacije došlo do izražaja takvo ustrojstvo, na primjer, točno utvrđeni brojevi podaci o klaonoj marvi, odnosno stoci (kрупnoj i sitnoj), zatim o konjima, volovima, raznim prijevoznim sredstvima i ono malo motornih vozila, koji su uredno vođeni u civilnoj odnosno vojnoj evidenciji i koji su bili predviđeni za moguću mobilizaciju. Bez osnovnih sredstava, hrane i prijevoza nijedna vojska nije mogla održati se duže na bojišnici. Tijekom opće mobilizacije uviđa se osobito i sudjelovanje pripadnika narodnog ustanka i dobrovoljaca kao onog "zadnjeg saziva" pri vojsci, koji možda nije služio na bojišnici, ali je imao itekako važnu ulogu djelujući u logistici i pozadini. Kako je rat odmicao, tako su i pripadnici narodnog ustanka (tzv. trećeg saziva, prvi su bili redovna vojska, a drugi pričuva) sve više bili korišteni i na prvoj crti bojišnice. Dapače, već su neki pripadnici 23. i 37. pukovnije narodnog ustanka ranjeni i poginuli na srpskoj bojišnici u studenome 1914. Ovaj primjer mobilizacije, koji je proveden u dubrovačkom kotaru, govori nam i o uređenosti i djelotvornosti državnog sustava. Također govori i o društvenim, ekonomskim i statističkim podacima koji se navode za općine dubrovačkog kotara (primjerice, ovi izvori

---

⁶⁹ *Dan*, br. 32, 3. kolovoza 1914, »Rado ide Hrvat u vojnike«.

nam daju točan broj motornih vozila, tj. teretnih vozila, automobila i motocikala i imena njihovih vlasnika). Prava je šteta što nisu sačuvani spisi za cijelo razdoblje Prvog svjetskog rata, iz kojih bi se mogao pratiti tempo primjene ovakve mobilizacije i vidjeti poteškoće koje su se tom prilikom događale, a zasigurno ih je moralo biti, s obzirom da je rat potrajao znatno duže nego je to itko predviđao.

MOBILISATION OF MEN, HORSES, CATTLE AND VEHICLES IN THE DISTRICT OF DUBROVNIK IN 1914

TADO ORŠOLIĆ AND DINO NEKIĆ

Summary

Upon the proclamation of a state of war in 1914, general mobilisation was carried out in the Dubrovnik District which, besides the military forces and conscripted soldiers, included logistic support and supplies without which the troops could not act efficiently in long-term war operations. This article is based on the archival sources housed in the State Archives of Zadar, in the archival fond *Tajni spisi c. k. Dalmatinskog Namjesništva (1814-1918)*. The bulk of the material pertains to the mobilisation of the Home Guard (*Landsturm*), volunteers, horses, cattle and vehicles (carriages, wagons, motor vehicles) in the District of Dubrovnik during 1914. Having analysed the documents from the mentioned fond, the authors have reconstructed the mobilisation procedure in the municipalities of the District of Dubrovnik which, like in the rest of the Austrian provinces, was carried out according to the Military Law of the Dual Monarchy, in that the civil authorities of the district and the municipality showed utmost strictness in performing the tasks dictated by the military authorities. The analysis of archival sources casts light on various social and economic features of the District of Dubrovnik on the eve of World War I, providing a specific inventory of cattle, horses, motor vehicles, and other means of transport.